

Mitar Papić

SARAJEVSKI JEVREJI U NAŠEM KULTURNOM NASLJEĐU

Ove godine proslavljena je 400-godišnjica dolaska Jevreja u naše krajeve. Tim povodom istaknuto je ili obilježeno više značajnih momenata iz društvenog i kulturno-političkog života Jevreja u Bosni i Hercegovini, a posebno u Sarajevu.

Sarajevo je predstavljalo, neposredno pred drugi svjetski rat, najveće naselje Jevreja u Jugoslaviji, jer je u Sarajevu živio svaki šesti Jevrej iz Jugoslavije. Stoga je sasvim razumljivo što je tako brojna kolonija Jevreja i za tako dug period dala svoj pečat gradu i u njegovu istoriju utkala svoja, stvaralaštva, kao i svoje radosti i nevolje. Nas će, ovom prilikom, interesovati neki vidovi kulturno-društvene aktivnosti Jevreja u Sarajevu, a posebno u vremenu između dva rata.

Sve do najnovijeg perioda naše istorije kulturni, pa i politički život u Sarajevu, kao i inače u Bosni i Hercegovini, odvijao se odvojeno i gotovo izolovano u krugu pojedinih konfesija ili etničkih grupa. Stoga su se u Sarajevu sve kulturne aktivnosti kretale uglavnom u četiri toka (Srbi, Hrvati, Muslimani i Jevreji). Bilo je, istina, i povremeni zajedničkih kulturnih manifestacija. Tako je i kulturno nasljeđe Sarajeva pretežno satkano od pojedinih kulturnih doprinosa Srba, Hrvata, Muslimana i Jevreja.

Jevreji su u Sarajevu, kao i u drugim našim mjestima, ostali relativno dugo ne samo fizički izolovani nego i duhovno zatvoreni sami u sebe. Drugi svijet, tuđi jezik, drukčiji običaji razdvajali su Jevreje decenijama i decenijama od drugih građana. Jevreji sefardi (iz Španije) čuvali su i njegovali svoj jezik (španski sa nekim varijantama), kao i običaje i narodne umotvorine iz svoje postojbine. Koliko god je to bilo pozitivno i korisno u smislu održavanja svoje individualnosti, toliko je to, na drugoj strani, predstavljalo najozbiljniju smetnju za uključivanje u zajedničke društvene i kulturne tokove u novoj sredini. Treba istaći i činjenicu da se i pismenost vrlo sporo širila, jer škole koje se spominju u nekim dokumentima u ranijem periodu imale su isključivo vjersko obilježje i u njima se nije savladivala ni elementarna pismenost. Sve su to razlozi zbog kojih se Jevreji u Sarajevu relativno kasno uključuju u kulturni život grada. Naime, kulturne tekovine Sarajevskih Jevreja toga vremena nemaju širi značaj niti njihov uticaj prelazi granice jevrejske kolonije. U drugoj polovini XIX i početkom

XX vijeka javljaju se u Sarajevu šira kulturna kretanja, pa i Jevreji u ovom periodu snažnije se kulturno afirmišu.

Osamdesetih godina prošlog vijeka u Sarajevu radi jevrejska osnovna škola sa jednim savremenijim nastavnim programom. Sarajevski Jevreji šalju svoju djecu u državne osnovne škole, kao i u gimnaziju. To su počeci kasnijeg sve brojnijeg školovanja podmlatka i regrutovanja prvih intelektualaca iz sredine Jevreja starosjedilaca u Sarajevu. Ovom treba dodati činjenicu da je ovo period u kome u Sarajevo stiže i tu se naseljava veći broj Jevreja iz Austrije, Mađarske, Njemačke itd. Oni dolaze iz kulturno razvijenijih centara sa većom kulturnom tradicijom. To, razumije se, daje snažniji kulturni podsticaj i zatečenom jevrejskom stanovništvu u Sarajevu.

Vrlo značajnu ulogu u društvenom i kulturnom životu sarajevskih Jevreja odigralo je društvo »La Benevolencija«, koje je osnovano 1892. godine. Ovo društvo je u početku imalo pretežno socijalne ciljeve a kasnije se sve više orijentiše prema kulturno-prosvjetnim pitanjima sarajevskih Jevreja. Naročito istaknuta zasluga »La Benevolencije« ogleda se u stipendiranju siromašne a talentovane jevrejske djece.

Osim »La Benevolencije«, između desetaka društava u kojima su se okupljali i radili Jevreji u Sarajevu treba istaći pjevačko društvo »Lira«, koje je četrdeset godina širilo muzičku kulturu među Jevrejima i istovremeno podizalo nivo ove umjetnosti uopšte. Jevrejsko omladinsko društvo »Matatja« odigralo je vanredno istaknutu ulogu u revolucionisanju jevrejske omladine u Sarajevu.

Među prvim knjižarima i antikvarima u Sarajevu nalaze se Jevreji. Neki knjižari bili su i izdavači, a to je samo sobom doprinosilo bržem kretanju knjige u Sarajevu. Ta nova kulturna zanimanja (knjižar, antikvar, izdavač) davala su podstreka opštoj kulturnoj klimi u gradu.

Početak ovog vijeka na pozornicu društvenog života Jevreja u Sarajevu stupa prva generacija domaćih intelektualaca (ljekara, profesora, inženjera, advokata, sudija itd.). Ta generacija postepeno preuzima vodeće položaje u društvima i političkim organizacijama Jevreja, koje su ranije držali pretežno trgovci, pa se i to, razumije se, odražava u kulturnom životu Jevreja i uslovljava jedan širi, intenzivniji i sve snažniji kulturni rad. Kulturni život Jevreja u Sarajevu (publicistički, predavački rad, pozorišni i muzički život, likovno i literarno stvaralaštvo) naglo se razvija i snažno afirmiše između dva rata. Kulturno stvaralaštvo u ovom periodu sve više se uklapa u opšte tokove kulture grada i postaje opšta svojina.

Prvi list sarajevskih Jevreja »La Alborada«, koji se pojavio krajem 1900. godine na španskom jeziku, nije se dugo održao. Sačuvan je jedini primjerak i nalazi se u Narodnoj biblioteci Bosne i Hercegovine. List je uređivao rabin Ham Avram Kapon, koji je u Sarajevo došao iz Rumunije. List je tretirao opšta jevrejska pitanja, davao više informacija iz međunarodnog jevrejstva, a uz to je imao i literarnih priloga, najčešće iz folkloru. Pre ovog lista, pa sve do kraja prvog svjetskog rata, Jevreji nemaju svoga lista. Međutim, oni se javljaju kao saradnici drugih listova i časopisa koji u to vrijeme izlaze u Sarajevu.

Pri kraju prvog svjetskog rata je među Jevrejima u svijetu bila popularna ideja vraćanja u Palestinu i ostvarenje jevrejske države, takozvani cionistički pokret. Na takvoj idejnoj platformi nikao je i prvi jevrejski list u Sarajevu na srpskohrvatskom jeziku »Židovska svijest«. Kasnije se pojavljuju još četiri lista, i to: »Jevrejska tribina« 1921. godine, »Narodna židovska svijest« 1924. godine, »Jevrejski život« 1924. godine i »Jevrejski glas« 1928. godine. Ova štampa odražavala je, pored ostalog, i dvije suprotne političke koncepcije sarajevskih Jevreja, od kojih je jedna propagirala ideje cionizma, a druga je bila za to da se Jevreji uključuju u društveni, kulturni i politički život zajedno sa ostalim stanovništvom. Ova štampa je, uglavnom, sačuvana i ona danas predstavlja dragocjenu građu za istoriju društvenog kretanja i odnosa koji su ovdje vladali. Uloga ove štampe je posebno značajna što je putem nje ulazio u jevrejske porodice čisti srpskohrvatski jezik, a to je još više povezivalo Jevreje i njihovo stvaralaštvo sa ostalim stanovništvom Sarajeva.

Kada je riječ o odnosu Jevreja i kulturnog nasljeđa Sarajeva, treba, smatramo, posebno istaći ulogu Jevreja i kao, da tako kažemo, potrošača kulturnih dobara. Naime, Jevreji su više od ostalih građana predstavljali publiku onih kulturnih priredaba za koje je tek trebalo stvarati i kultivisati publiku (neki oblici pozorišne djelatnosti, koncerti, likovne izložbe itd.).

Treba, čini nam se, posebno istaći vrlo značajan udio Jevreja u progresivnim kulturnim stremljenjima u posljednjoj deceniji pred drugi svjetski rat. Tu svakako po širini i po dubini na prvo mjesto dolazi profesor Kalmi Baruh. Poliglota, sa veoma širokim filozofskim i književnim obrazovanjem, Baruh je imponovao kao kulturni radnik i vršio plodan uticaj na sredinu u kojoj se kretao a posebno na školsku omladinu. Pisac zapaženih filozofskih i estetskih studija ostavio je za sobom više izvrsnih radova. Uz Baruha je profesor Marcel Šnajder drugo značajno ime u kulturnom stvaralaštvu sarajevskih Jevreja. Šnajder je pisac oko 40 naučnih radova sa područja filozofije i nauke. Istaknuti marksista i do kraja aktivan napredni kulturni radnik predstavljao je jednog od nosilaca napredne misli u Sarajevu između dva rata. Sarajevska književnost između dva rata bez Isaka Samokovlije bila bi siromašnija za jedan čitav sloj građana (jevrejska sirotinja), koji bi ostao izvan književnih motiva. Literarno djelo Isaka Samokovlije ovjekovječeno je u književnosti pisanoj u Bosni ili o Bosni i ono ima svoje mjesto u opštem jugoslovenskom literarnom nasljeđu. Bilo je, razumije se, vrlo mnogo i drugih intelektualaca Jevreja (pravnik, profesora, inženjera, arhitekata, ljekara itd.), koji su stajali u prvim redovima kulturnih i društveno-političkih radnika u Sarajevu.

Jevreji Sarajeva, a posebno njihovi kulturni radnici, sve su više radili i stvarali sa osjećanjem nerazdvojive povezanosti sa željama i stremljenjima ostalih građana, smatrajući sebe nerazdvojnim dijelom cjeline Sarajeva i Bosne i Hercegovine.

Neposredno pred drugi svjetski rat na pomolu je bila jedna čitava plejada mladih talentovanih Jevreja, koji su već bili zapaženi u pojedinim oblastima. Neki od njih su danas afirmisani kulturni radnici

(Oskar Danon, Erih Koš, Eli Finci, Jahiel Finci, Moni Finci, Matusja Blum), a drugi su stradali u ratu (Daniel Ozmo, Pavle Goranin itd.).

Sve u svemu, u kulturnom nasljeđu Bosne i Hercegovine, a posebno u nasljeđu grada Sarajeva, Jevreji su dali značajan prilog, a naša kulturna istorija je dužna da to mjesto određenije utvrdi. Ovogodišnja proslava 400-godišnjice dolaska Jevreja u naše krajeve pokazala je, pored ostalog, da Sarajevo zna da cijeni zasluge i doprinose Jevreja istoriji ovoga grada.

RÉSUMÉ

LES JUIFS DE SARAJEVO DANS NOTRE HÉRITAGE CULTUREL

La fête du 400ième anniversaire de l'arrivée des juifs en Bosnie-Herzégovine s'est écoulée en signe de reconnaissance générale aux Juifs qui ont donné une contribution signifiante à l'héritage culturel, politique et révolutionnaire de Bosnie-Herzégovine, et spécialement à l'héritage de la ville de Sarajevo. A Sarajevo, aussi bien que dans les autres lieux, les Juifs sont restés, jusqu' à la période la plus récente de notre histoire, isolés des autres nations qui peuplaient notre pays, et cela était conditionné par leurs moeurs et leur tradition qu'ils ont apportées des autres contrées du monde. Graduellement, les Juifs s'assimilent aux habitants de la Bosnie-Herzégovine en transportant, en même temps, dans la vie publique de ces régions les éléments culturels des autres pays d'où ils sont venus ce qui se reflète positivement sur l'intensivisation de la vie culturelle de la Bosnie-Herzégovine.

Un rôle très important dans la vie sociale et culturelle des Juifs de Sarajevo a été joué par différentes associations telles «La Benovolenca», «La Lira» et l'Association de la jeunesse juive «Matatia» qui a joué un rôle signifiant aussi dans la propagation des idées révolutionnaires parmi la jeunesse juive de Sarajevo.

La contribution culturelle des Juifs d'entre les deux guerres mondiales acquiert un contenu plus plein et s'englobe de plus en plus dans les acquisitions culturelles de la ville et devient une propriété générale (un bien commun).

Toute une pléiade d'intellectuels et d'éminents ouvriers culturels et publics se rangeaient dans les premières lignes des catégories de gens culturels et socio-politiques. Beaucoup parmi eux ne sont plus en vie, et quelques uns qui ont survécu occupent aujourd'hui des postes importants dans la vie culturelle et politique de la ville, mais aussi du pays.

De nos jours, les Juifs de Sarajevo et de notre pays travaillent et créent toujours davantage avec un sentiment de liason indissoluble avec les autres citoyens de notre patrie, en qualité de membres égaux de l'union socialiste des nations yougoslaves.